
NINA LIŠNIĆ □ Zagreb

Uvod. Pojam migracije odnosi se na promjenu mjesta življenja, tj. na seljenje te, općenito, na prostornu pokretljivost. U 21. st. prostorna je pokretljivost uvelike olakšana u usporedbi s prvim migracijama i seobama naroda. Za migracije možemo reći da postoje od čovjekovih početaka, od prvih čovjekovih seljenja u potrazi za hranom, do uvijek postojećih prisilnih migracija potaknutih ratovima i nesigurnošću te do putovanja i migracija iz osobne želje i ljubavi prema avanturi.

Razlikujemo ih prema prostornom određenju – smjeru kretanja, vrsti granice koja se prelazi, udaljenosti, broju sudionika u procesu, prema vremenu trajanja i načinu kako se odvijaju te prema temeljnu razlogu što potiče seljenje. Tako se smjer seobe iz kakva prostora naziva emigracijom, a ulazak u kakav prostor imigracijom (Heršak, 1998: 142-143). Za migracije u 21. st. možemo reći da su jedna od globalizacijskih tekovina: svijet postaje globalno selo, što znači da je kretanje po svijetu pojačano i ubrzano, kako zbog osobnih razloga poput poslovnih prilika, studija, želje za novim iskustvom, promjenom okoline i mnogih drugih, tako i zbog prisilnih razloga koji najčešće na migraciju prisiljavaju veći broj ljudi. Obično su prisilni razlozi ratovi, prirodne katastrofe ili bilo koja vrsta agresije. Neovisno o njihovim razlozima, migracije uzrokuju veće miješanje kulturnih obilježja i nastanak multikulturnih društava.

Kako bi se izbjeglo međukulturalno nerazumijevanje i nesnošljivost zbog različitosti kultura imigranata i domicilnog društva, bitno je da pojedinac ili cjelokupna zajednica (kako imigrantska, tako i ona u zemlji prihvata) prođu kroz obostrani proces prilagodbe, tj. kroz proces integracije. Taj proces primarno podrazumijeva ukla-panje imigranata u novu sredinu učenjem jezika i prilagodbom osnovnim pravilima života u novoj zajednici. Međutim, proces integracije ne može biti potpun bez prilagodbe domicilnog društva imigrantima i običajima što ih oni donose. Integracijom imigranata primarno se bave imigracijske institucije, ali se njihovom integracijom, među ostalima, mogu baviti muzejske ustanove kao kulturne institucije. Međutim, senzibilizacijom društva koje imigrante prima ne bave se imigracijske institucije, pa stoga uloga muzeja kao kulturnog medijatora može biti od prvorazredne važnosti.

U radu se bavim proučavanjem muzeja kao mogućeg mjesta međukulturalnog dijaloga te kao pomoćnim akterom u procesu integracije imigranata. Za temu rada odlučila sam se potaknuta suvremenim izbjegličkim valom ili, popularno zvanom, europskom migrantskom krizom koja je počela 2015. i u kojoj se preko Sredozemnog mora i jugoistočne Europe prema zemljama Europske unije kretao, i dalje se kreće, velik broj izbjeglica. Izbjeglice većinom dolaze iz ratom zahvaćenih zemalja poput Sirije, Iraka i Afganistana, ali i iz drugih zemalja. Na svom putu prolaska jugoistočnom Europom kreću se tzv. balkanskom rutom, koja prolazi i kroz Hrvatsku. Prolazak migranata kroz Hrvatsku počeo je u rujnu 2015., nakon što im je Mađarska zatvorila svoju granicu sa Srbijom, a prolazak traje do travnja 2016., kada cijela Europska unija, pa tako i Hrvatska, zatvara svoje granice za prolazak migranata. U tom razdoblju medijska je popraćenost situacije iznimno velika, a prestaje sa zatvaranjem granica, nakon čega se o migrantima u medijima ne može čuti gotovo ništa. Za cjelokupnu pojavu iznimno je zanimljivo da se u medijima, kada se govorilo o integraciji i integracijskim politikama, govorilo isključivo u kontekstu Njemačke i ostalih velikih zapadnoeuropskih zemalja. To je sukladno činjenici da je Hrvatska u ovome migrantskom ili izbjegličkom valu bila samo ruta njihova prolaska. Međutim, bila Hrvatska trenutačno samo zemlja prolaska ili ne, trebala bi, primjereno situaciji, u pripravnosti imati neku integracijsku politiku. Ta njezina nepripravnost odražava se i u slabim integracijskim politikama koje provodi u radu s malim brojem imigranata u Hrvatskoj kojima je odobren azil. Potaknuta time, odlučila sam promotriti temu integracije u vlastitom području interesa, kroz muzej kao moguće sredstvo integracije. U radu sam željela objasniti mogućnosti muzeja kao javne ustanove u službi društva da stvori prostor otvoren suvremenim problemima tog društva.

Kako bih se usmjerila na temu integracije imigranata, u istraživanju sam krenula od ideje uključivog muzeja, koju vidim kao ideju muzejske organizacije čije su smjernice najbliže proučavanju problematike integracije unutar djelokruga rada muzeja. Ideja uključivog muzeja primjenjiva je na sve vrste muzeja te stoga daje višestruko primjenjiv model koji se može iskoristiti kako bi muzeji postali

sl.1. Volonteri Crvenog križa dočekuju
izbjeglice u prihvatnom centru Slavonski
Brod.

aktivna mjesta međukulturnog dijaloga. Druga polazišna postavka ovog istraživanja jest muzej migracija koji bi se, iako zasad ne postoji u Hrvatskoj, neposrednije trebao baviti pitanjima migranata, njihovom prezentacijom i problematikom integracije. Muzej migracija kao specijalizirani tip muzeja za bavljenje migracijskom tematikom vidim kao prvi integracijski činitelj s područja kulture ili barem kao mogućnost da se muzeji uhvatite ukoštac s rješavanjem toga suvremenog izazova.

Muzej je, osobito zbog svoje edukativno-rekreacijske prirode, potencijalno jedno od najboljih mjesta društvene interakcije i međukulturalnog učenja te samim time i odlično mjesto za integraciju. Da bih ispitala tu tezu i pokazala kako i na koji način mogućnost integracijskog pristupa u muzeju može biti jedna od bitnih sastavnica njegove funkcije komuniciranja, odlučila sam se za nekoliko pristupa proučavajući različitu literaturu. U istraživanje muzeja kao sredstva integracije krenula sam propitujući ponajprije njegovu povijesnu ulogu reprezentatora sa stajališta dominantne kulture. Željela sam istražiti kako muzej u suvremenom svijetu iskoračuje iz svoje nekadašnje uloge te se uključuje u kritičko promišljanje samoga sebe kako bi bio spreman za izazove što mu ih postavlja suvremeno društvo.

Dvije bitne polazišne točke koje su mi pomogle u daljnjem istraživanju mogućnosti muzeja kao sredstva integracije bile su ideja uključivog muzeja te muzej migracija kao vrsta muzeja usmjerena na prezentaciju migracijske problematike. Kako bih došla do samog pitanja integracije, pokušala sam proučiti na koji se način u muzejima pristupa samom pitanju migracije te pitanju identiteta. U istraživanju sam se vodila proučavajući nekoliko autora

koji se bave tim temama. Tako su mi radovi Joachima Baura *Il museo dell'immigrazione* (2010.) i *La rappresentazione della migrazione* (2010.), u kojima se proučava muzej migracija, dali široku osnovu znanja o pristupu promišljanju problematike muzeja migracija. Na njegov rad o muzeju migracije osvrće se Anna Chiara Cimoli u svome radu *Migration Museums in Europe* (2013.) te proširuje promišljanje muzeja migracija proučavanjem europskih muzeja. Na taj način dolazi i do nekih novih zaključaka koji su pridonijeli i mojem istraživanju, u kojemu muzeje migracija želim staviti u širu idejnu perspektivu s definiranim ciljem. Rad Iana Chambersa *The Museum of Migrating Modernities* (2012.) propituje razlike i sličnosti između muzeja nekada i muzeja danas, osvrćući se na muzej kao na heterotopiju prema Michelu Foucaultu, ali pokušavajući muzej gledati kroz njegov neprestani proces nadgradnje. Na taj način i Beth Lord u svom radu *Foucault's museum: difference, representation, and genealogy* (2006.) proučava muzej, odmičući ga od početne negativnosti koja mu se pripisuje Foucaultovom heterotopijom sagledavajući ga kao samokritičnu instituciju koja prerasta svoje početne funkcije, uči iz svoje prošlosti i okreće se sadašnjosti.

U promišljanju muzeja kao sredstva integracije bilo je bitno proučiti i njegove uloge u radu na identitetu koje je imao kroz povijest. U tome su mi pomogli radovi Joachima Baura *Museum and Nation* (2013.) i rad Sharon J. Macdonald pod naslovom *Museums, national, postnational and transcultural identities* (2003.), koji proučavaju povijesnu ulogu muzeja kao aktera koji stvara nacionalni identitet osvrćući se na rad Benedicta Andersona *Imagined Communities* (1991.). U promišljanju same inte-

sl.2. Izbjegllice stižu u prihvatni centar Slavonski Brod.

gracije vodila sam se radom Ivane Brstilo i Željke Jelavić *Kultura kao prostor mogućnosti: muzej kao čimbenik društvene integracije* (2010.) te strateškim polazištima Instituta za migracije i narodnosti o pitanjima integracije u Hrvatskoj iz 2016. Koristeći se tom, ali i mnogom drugom literaturom, željela sam doći do nekih svojih zaključaka kako muzej danas može poticati stvaranje identiteta, otvoriti prostor za suživot različitih identiteta te poticati međusobno prihvaćanje unutar kulturno raznolikih društava.

Muzej kao kritički prostor

Koja je uloga muzeja i koji su mehanizmi njegova djelovanja u društvu na početku trećeg tisućljeća? Može li se muzej koji je nastao kao sredstvo prezentacije Zapada i njegove kolonijalne prošlosti odmaknuti od svoje uloge reprezentatora vlastite kulture te reprezentatora kulture "drugoga" iz vlastite (zapadnjačke) pozicije te postati sredstvo međukulturalne komunikacije? Može li se udaljiti od vlastite sklonosti pristupanja kulturnoj različitosti iz pozicije dominantnih kultura te se uspjati postaviti u neutralnu poziciju pristupa, i kako?

U svom tekstu *The Museum of Migrating Modernities* (2012.) Ian Chambers pokušava približiti višeslojnost osjećaja pripadanja koje nam je omogućeno ostvariti na temelju sjećanje te stabilnosti i homogenosti uspostavljenih na lokalnosti i povijesti, dok se suvremenost nalazi u heterogenijem i mobilnom (te kritičnom) prostoru. Taj prostor može biti i prostor muzeja, u kojemu su glavni koncepti sjećanje, lokalnost, pripadanje, identitet, povijest i suvremenost koja nas okružuje. Na tim konceptima treba pokušati shvatiti suvremeni muzej kao mjesto

promoviranja kulturne različitosti i uspostave dijaloga usredotočenoga na jednakost te na heterogenost prikaza muzejskih objekata koji se interpretiraju u muzeju.

Chambers postavlja pitanja: Zašto muzej? Kojim društvenim i povijesnim potrebama muzej treba odgovarati? Gdje se očituje njegova važnost u svemu tome? Odgovor na ta pitanja on traži kritičkim proučavanjem elemenata koji čine konceptualni prostor, a to su sjećanje, povijest, identitet, prezentacija i znanje.

Za promišljanje muzeja nužno je promišljanje tih pojmova na temelju postkolonijalnog pogleda, postkolonijalnosti kao radikalnog promišljanja i reevaluacije zapadne suvremenosti kroz pogled subalternih povijesti, kultura, tijela koje su bile potlačene i istisnute (kako iz povijesti, tako i iz muzejske interpretacije). Današnji muzej više nije u mogućnosti izdvajati se od tog pogleda. Kako je naznačio Foucault, postavljanje pitanja o povijesnosti objekta proučavanja jest postavljanje našeg odnosa danom diskurzivnom režimu i konfiguraciji moći (Chambers, 2012: 18).¹ Poziciju moći u muzeju ima onaj tko na temelju istraživanja muzealija interpretira građu i time posjetitelju predstavlja muzejski fundus i znanje koje oblikuje sukladno osobnim stajalištima ili stajalištima kulture iz koje potječe. Tu problematiku muzeji bi trebali nadici novim pristupom uključivanja, odnosno višestranim pristupom interpretaciji. A to mogu ostvariti uvijek iznova propitujući stajališta dominantnih kultura iz kojih kreću u interpretaciju, ali i promišljajući postojanje različitih istina upisanih u jedan muzejski predmet, u jedno sjećanje, u jednu povijest. Propitivanje uvijek treba biti vođeno činjenicom da je suvremenost uvijek ta koja interpretira prošlost pa je na taj način prošlost prikazana i u muzeju. To nam može pomoći i u promišljanju samog

¹ Sve citate s engleskoga prevela je autorica diplomskog rada.

muzeja, s tim da je on kroz svoj vijek postojanja bivao oruđe tadašnje sadašnjosti pa ga kao takvog trebamo gledati i danas.

To nam daje "moć" da muzej izmaknemo iz njegove prošle uloge i dodijelimo mu novu ulogu. Ulogu koja će, bivajući svjesna nadgradnje čovjekove misli koja teži jednakosti, i muzej i njegovu interpretaciju podrediti suvremenom napretku.

Muzej na taj način promišlja autorica Beth Lord, koja u svom radu *Foucault's museum: difference, representation and genealogy* ideju muzeja kao institucije prosvjetiteljstva kojemu je zadaća podupiranje snage države suprotstavlja postmodernome muzeju koji propituje vlastite narative. Smatra da *muzej može biti postmoderan prostor jer stoji u odnosu na svoju stalnu kritiku prošlosti zbog sudjelovanja u prosvjetiteljskim vrijednostima od kojih započinje svoju kritičku praksu. Muzej je progresivan jer univerzalne istine odmiče od prosvjetiteljskih ideja upravo zato što je sposoban kritički promišljati te vrijednosti, istodobno se oslanjajući na njih. Muzej time naglašava dobro poznatu kompleksnu tenziju iz Foucaultovih radova između odricanja od prosvjetiteljskih vrijednosti istine, razuma i subjektiviteta te spoznaje da je nemoguće promovirati pravdu, slobodu i napredak bez oslanjanja na te vrijednosti* (Lord, 206: 3).

Beth Lord smatra da su institucije poput muzeja najpogodnije za samokritiku i izdizanje iz fiksnih struktura prošlosti. Sposobnost samokritike koja je nasljeđe prosvjetiteljstva vidi kao sredstvo postmodernosti. Za nju ona nije jednonamjensko sredstvo napretka već konstantan pokretač napretka. Jedan od mogućih primjera za to jest ideja uključivog muzeja (*inclusive museum*), gdje možemo vidjeti da su muzej i muzeologija u konstantnom međusobnom odnosu i u neprekidnoj potrazi za napretkom i prilagodbom vremenu u kojemu se trenutačno nalaze i iz kojega tumače sve ostalo. Tako je ideja uključivog muzeja jedan od primjera na koji se način preokreću stvari u svijetu muzeja pokušavajući se izmaknuti iz svoje pozicije kulturne moći, krećući u interpretaciju i komunikaciju, pokušavajući objasniti da ne postoje univerzalne istine, brišući postojanje pozicije drugoga te težeći kulturnoj jednakosti i ravnopravnosti.

Uključivi muzej

Muzej je oduvijek društveni prostor, međutim nije oduvijek bio namijenjen svima, nije predstavljao niti uključivao sve. Možemo li muzej danas gledati kao ustanovu namijenjenu svima?

Kako se muzej može izmaknuti iz svoje pozicije eurocentrizma i kolonizatorske prošlosti koja uvjetuje nejednakost?

Rješenje problema pozicije moći u muzeju i jednostranog pristupa interpretaciji ICOM je predstavio idejom uključivog muzeja, što podrazumijeva da se muzej razvija kao društveni prostor za sve ljude, bez obzira na

podrijetlo, nasljeđe i baštinu, ističući internacionalnost, interdisciplinarnost, uključivanje i interakciju kao imperativne muzejskog djelovanja. O toj temi ICOM govori i u svojoj *Povelji o kulturnoj različitosti* iz 2010. (dopunjujući okvire politike kulturne različitosti iz 1998.), u kojoj navodi upute za odnos muzeja te kulturne i biološke različitosti te stavljajući naglasak na razvoj pristupa uključivanja putem interkulturalnosti i integracijskog dijaloga u muzejima. Prema tome, ideja uključivog muzeja odgovor je na njegovu problematičnu prošlost. Jedino preostalo pitanje jest kako ideje pretočiti u stvarnost i potaknuti sve muzeje da funkcioniraju uključivo. Stoga ideja uključivog muzeja kao zajednice znanja podrazumijeva tri glavne teme kojima se muzej bavi, a to su posjetitelj, zbirka i prikaz.

Drugim riječima, govorimo o odnosu muzeja i njegovih korisnika, o praksi i procesu prikupljanja građe, o očuvanju zbirke, o muzeju kao repozitoriju i, na kraju, o muzeju kao komunikatoru kulture i znanja. Pritom treba istaknuti i neke od stavki koje uključivi muzej smatra važnima unutar tih kategorija, a važne su za pristup različitosti i jednakosti u suvremenim muzejima. Kad je riječ o posjetiteljima, uključivi muzej teži raznolikosti posjetitelja; politika baštine trebala bi zastupati sve identitete: nacionalne, regionalne, etničke, dijasporске i one prvih nacija; želi ostvariti prisutnost višejezičnosti te omogućiti jednak pristup malim jezičnim skupinama i kulturama, osigurati zastupljenost osoba različite rodne i spolne orijentacije te se u svom radu koristiti pedagoškim prikazom i dijalogom, tj. načinom na koji se muzej postavlja prema posjetitelju. Pri razmatranju zbirke, u ideji baštine mijenjaju se pogledi na ono što je bitno očuvati, autentičnost ide ka dekontekstualizaciji i rekontekstualizaciji objekata koji se prikazuju, a etnografski i antropološki pristup zahtijeva i uključivanje "drugih" tradicija. Prikaz u muzejima kao stvarateljima znanja i kreatorima kulture treba težiti neutralnosti, ujednačenosti i objektivnosti.² Upravo je zato ideja uključivog muzeja jedan od načina na koji muzeji mogu postati mjesto kulturne integracije i promoviranja kulturne različitosti.

Muzej migracije

Pitanje ljudske migracije zanimljiva je tema istraživanja za muzeje još od početaka njihova nastajanja. Međutim, temi se nekad pristupalo iz nešto drugačije perspektive negoli danas. Danas se pitanje migracije promatra kao

sl.3. Donacije odjeće u prihvatnom centru Opatovac.

² Usporediti sa zapisnikom 8. internacionalne konferencije o uključivim muzejima, 7. - 9. kolovoza 2015.

jedan od fenomena globalizacije, ali i kao izvor spoznaja o kulturnoj raznolikosti i kulturnom napretku. *Muzealizacija fenomena migracije jedna je od najaktualnijih tema po pitanju svjetskih muzeja današnjice te je sve veći broj muzeja koji se u svojim postavima dodatno osvrću i na pitanje migracija i njezine uloge. Nastaje i nova vrsta muzeja – muzej migracija, čija je glavna tema proučavanje migracija, njezinih uzroka i posljedica te utjecaja migracija na kulturno nasljeđe* (Baur, 2010: 2).³ U današnjem svijetu globalizacije, brzoga i jednostavnog kretanja nužno je govoriti o migracijama, ali treba se osvrnuti i na prošlost migracija te se posvetiti njihovoj reinterpretaciji krećući s novih polazišnih točaka proučavanja migracije kao slojevitog fenomena, obraćajući pozornost na različite uzroke i posljedice te uzimajući u obzir sve smjerove migracija i njihov utjecaj na stvaranje kulturne raznolikosti.

U analizi muzeja migracija Joachim Baur koristi se primjerima SAD-a, Kanade i Australije, čiji muzeji (Ellis Island Immigration Museum, New York City; The Canadian Museum of Immigration Pier 21, Halifax; Immigration Museum Melbourne) nastaju nešto ranije od muzeja migracije u Europi. Ideja koju slijedi jest da je u tim državama stvaranje samostalnih muzeja migracije reakcija na krizu u muzejskim narativima, u kojima nedostaje rad na osjećaju zajedništva i raznolikosti kulturnih identiteta. *U prikazu imigracije kao jedinstvenoga društvenog iskustva muzeji konstruiraju narative migracije i na taj način rade na izmjenama zamišljenih zajednica – nacija. Kao poticaj za unos promišljanja nacije esencijalno transnacionalni fenomen migracije u muzeju migracije postaje osnova za stvaranje vlastitog narativa. Polazišna točka jest problematika koju John Tunbridge i Gregory Ashworth (2013.) definiraju izrazom 'disonanca baštine', a on označava neslaganje u interpretaciji, tj. postojanje više interpretacija za jedno mjesto ili jedan predmet baštine. U tom slučaju istinitost interpretacija ne dovodi se u pitanje, već se usmjerava na višeznačnost jednog predmeta ili mjesta baštine. Oni prikazuju i rastuće probleme u društvu povezane s konstruiranjem nacionalnog identiteta povezanoga s poviješću kulturnog nasljeđa.*

Temeljni problem pritom je fragmentiranost identiteta baštine u kojemu se suprotstavljaju društvene grupe koje ni same po sebi nisu homogene. S jedne strane imamo tzv. utemeljitelje, koji dominiraju nacionalnim narativom i koji postavljaju izvorne mitove. U posljednje vrijeme oni se dijele na dvije fronte: jedna je autohtono stanovništvo koje želi prepoznavanje njihove vizije kolonizacije zemlje, kolonizatorskih zločina i materijalnu nadoknadu, a druga su imigranti idućeg razdoblja koji žele da se poštuje kulturno nasljeđe i narativ njihovih predaka.

Institucija novog muzeja migracije može biti predstavljena kao odgovor na tu situaciju i kao pokušaj njezina izgladivanja. Kako se želi predstaviti, glavno obilježje takvog muzeja jest predstavljanje povijesti imigracije kao globalne rasprave s ciljem stvaranja prostora integracije. Najrazličitije priče imigranata različitog podrijetla ujedi-

njuju se u široku zajednicu u kojoj i kolonizatori postaju dio priče o imigrantima, a na taj način muzej postaje platforma za harmoniziranje disonantne baštine (Baur, 2010: 2). Tu Baur započinje problematizaciju *identiteta baštine*, koji objašnjava upravo kolonizacijom na kojoj se najbolje može uočiti troslojnost baštinskog narativa zemalja bivših kolonija. Baštinski narativ izlomljen je različitošću u kojoj autohtono stanovništvo njeguje jedan *identitet baštine*. Kolonizatori/imigranti (i njihovi potomci), koji čine većinu stanovništva i koji dominiraju nacionalnim narativom, njeguju drugi *identitet baštine* i, na kraju, novi imigranti, koji ne pripadaju nacionalnom narativu iako su imigranti na jednak način na koji su nekad bili i kolonizatori koji danas pripadaju dominantnom stanovništvu, njeguju (ili barem žele njegovati) treći *identitet*.

Problemom novih imigranata bavi se i Ana Chiara Cimoli u svom radu *Migration Museums in Europe* (2013.), u kojemu se osvrće na rad Joachima Baura te ga dopunjuje europskim primjerima muzeja migracije navodeći kako *migracija nije uvijek popularna zbog svoje stroge uvjetovanosti političkom situacijom danog vremena, pa je tako i politički i kulturalno europskim muzejima trebalo više vremena da se prihvate tog sadržaja, zajedno s povećanim multikulturalizmom* (usp. 2013: 314). Uspoređuje Baurove radove o neeuropskim muzejima migracije s europskima te navodi da spoznaje do kojih je on došao mogu biti primijenjene i na europske muzeje, objašnjavajući da *muzeji migracije započinju s radom tijekom muzejskog buma 1980-ih te da muzejska popularnost ide ruku pod ruku s muzealizacijom popularnoga, što je posljedica ekspanzije područja društvenih studija koji počinju 1970-ih i 1980-ih godina. Tada se događa i pomak s jednostranog prikaza (u anglosaksonskim državama to bi bio prikaz pobjednika, kolonizatora i tek kasnije prikaz autohtonih nacija) na višestrani, pluralistički pristup koji otvara prostor propitivanju* (usp. ibid. 2013: 317). Takav slijed razvoja muzejskog pristupa predstavljanju teme migracije otvara nove mogućnosti problematizacije teme i pomak od etnocentričnog pogleda na kulture i povijesne događaje, ali i na suvremena događanja. Unatoč tom pomaku, analizom većeg broja muzeja migracija u Europi Cimoli ustvrđuje da je samo manji broj njih koncentriran na pitanje imigracije u Europu te da su oni još uvijek fokusirani na teme izmještanja, mobilnosti i dijaspore. Navodi neke primjere europskih muzeja poput The International Slavery Museum u Liverpoolu, Le Bois du Cazier u Marcinelleu ili Humanity House u Hagueu te ustanovljuje da oni često tematski naginju antropološkim i gradskim muzejima koji se temom migracije bave radi isticanja interakcije društva i znanosti poput Musée des Confluences u Lyonu i Musée des Civilisations de l'Europe et de la Méditerranée u Marseilleu, u kojima su europski imigranti opet u drugom planu, ako ih uopće i spominju (usp. Cimoli, 2013: 320). Međutim, neosporno je da i ti drugi tipovi muzeja slijede ideju uključivog muzeja. Iako možda

³ Sve citate s talijanskoga prevela autorica diplomskog rada.

nisu tematski jednaki, međusobno su bliski konceptom i načinom izlaganja, kao i samim time što u središte svoga interesa pokušavaju staviti međusobno prihvaćanje i komunikaciju.

Muzej migracije, naravno, nije jedina vrsta muzeja koja svojim sadržajem i usmjerenjem može raditi na društvenim promjenama i napretku te djelovati s ciljem integracije. Ovdje se Ana Chiara Cimoli bavi muzejima migracije samo zbog njihove orijentacije, koja je već primarno usmjerena na rad s migrantima. Sve vrste muzeja koje se vode idejom uključivog muzeja mogu djelovati kao integratori. Ostvarivanje te mogućnosti više ovisi o njihovu pristupu temi, a manje o samoj temi kojom se muzej bavi. Na primjer, antropološki, povijesni ili gradski muzej u teoriji može biti tematski bliži problematizaciji teme integracije, a da njegov pristup nije nimalo integracijski. Čak suprotno tome, on može veličati nacionalna ili religijska obilježja jedne zajednice te time još više produbljivati podjele u nekom društvu. Muzej lijepih umjetnosti možda "na prvu" ne odiše problematizacijom integracije, no u svom pristupu umjetnosti može isticati različita podrijetla autora umjetnina koje izlaže i na taj način naglašavati ljepotu zajedništva u različitosti. Muzej migracije u ovom je radu uzet samo kao primjer zbog svoje primarne određenosti, no on ne ograničava širinu promišljanja koja se može razviti iz jednog primjera.

Muzej kao sredstvo stvaranja zajedničkog identiteta

Baur i Cimoli dotiču se teme identiteta baštine te njegova obilježja višestruke podijeljenosti ili razlomljenosti. Ta je višestrukost normalna pojava, kako za identitet jedne osobe, tako i za pojam identiteta baštine uvjetovane različitim viđenjima osoba, tj. njihovih društvenih skupina. Budući da je identitet osobe uvjetovan kontekstom u kojemu se ona promatra (pa tako ista osoba može biti i majka, i kći, i supruga, ali istodobno je i učiteljica, mentorica, kolegica...), jednako je tako i identitet baštine uvjetovan kontekstom odnosno grupom ljudi koja tu baštinu tumači. Upravo zato dolazi i do disonance baštine ili do neslaganja u njezinu tumačenju. Isti predmeti baštine za jednu skupinu ljudi mogu biti nešto potpuno suprotno od onoga što oni znače drugoj skupini ljudi. Pitanje koje se pritom otvara jest kako muzeji, s obzirom na to, mogu djelovati kao konektori tih postojećih različitosti te kako mogu pomoći u stvaranju nekoga zajedničkog identiteta?

Baur i Cimoli razmatraju ulogu muzeja kao stvaratelja zajedničkoga nacionalnog identiteta promatrajući muzej kroz djelo Benedicta Andersona *Imagined Communities* (1991.). Glavni pojam kojim se Anderson bavi jest pojam nacije, koji on objašnjava kao zamišljenu zajednicu. Glavni načini koje navodi kako bi se unutar takve zajednice stvorio osjećaj zajedništva i pojačala kohezija grupe jesu zajednička povijest, običaji i jezik. I Baur i Cimoli u tome prepoznaju muzej i njegovu povijesnu ulogu osnaživača tih elemenata. Tako Baur navodi da su muzeji

od svojeg nastanka kao javne institucije u 18. st., kroz njihov razvoj u 19. st., uvijek bili usko povezani sa stabilizacijom, ujedinjavanjem i kulturnom legitimacijom nacionalnoga i nacionalne države (Baur, 2013: 331). To tvrdi naglašavajući Andersonov zaključak da su tri efektivna instrumenta političke moći cenzus, karta teritorija i muzej. Cenzus zato što daje informacije o ljudima nad kojima se dominira, karta zato što označava teritorij nad kojim se dominira, a muzej zbog svoje funkcije uvjeravanja države o njezinu podrijetlu i legitimitetu (Baur, 2013: 332). Na koji način muzej to postiže? Najbolji primjer toga su povijesni i nacionalni muzeji. Baur objašnjava da moderna država organizira nacionalno jedinstvo uspostavljanjem posebnog odnosa između vremena i prostora, između povijesti i državnog teritorija. To je najbolje prikazano u fenomenu dualnosti historizacije teritorija i u teritorijalizaciji povijesti. U tom procesu povijesni muzeji i povijesna mjesta dobivaju posebno značenje u neposrednoj blizini političke kulture države i državnog autoriteta nad državnim institucijama. Upravo zato nacionalna prošlost ni u muzejima nije dokument već tvorevina. Muzeji su mjesta na kojima su mitovi o podrijetlu stvarani u sadašnjosti i usmjereni na prošlost stvarajući tako nacionalne narative, spajajući individualne povijesti s nacionalnima (Baur, 2013: 333).

Time Baur želi objasniti sljedeće: ako muzej ima cilj stvaranja kohezije unutar nacionalne zajednice, onda on tu koheziju ostvaruje interpretirajući prošlost razmišljanjem o tom cilju. Interpretacija prošlosti uvijek se odvija u sadašnjosti i zbog toga u prošlost unosi djelić te sadašnjosti. Dakle, ako nam je u danom trenutku bitno istaknuti slavnu nacionalnu povijest, iz te višedimenzionalne prošlosti izvlačimo i prezentiramo trenutke koji to potkrepljuju. Upravo zato Baur naglašava da je *klasično postavljanje nacionalnog muzeja bazirano na ključnim načelima stvaranja i artikulacije zajedničke prošlosti i kulture, a razlozi tome su društvena harmonizacija i smirivanje društvenih konflikata te želja za stvaranjem specifične kulture s ciljem minimiziranja kulturne heterogenosti* (Baur, 2013: 333-334).

Međutim, zašto smo kod pitanja disonance baštine skrenuli u smjeru muzeja kao osnažitelja nacionalnog identiteta? Upravo zato da bismo vidjeli kako su muzeji djelovali u stvaranju identiteta i kako su djelovali kad su svoju orijentaciju usmjerili ka nacionalnome. Cimoli se osvrće i na drugu stranu, koja, postavljena usporedno s nacionalnom, otvara razmatranje disonance baštine. Pa ako muzeji nastaju kako bi ojačali ideju nacije u njezinim fizičkim i simboličkim granicama istodobno, evidentno je da i prikazivanje mobilnosti u muzejima otvara nova pitanja: ona o prirodi, zamagljenoj geografiji, vječno mijenjajućim političkim panoramama i neprestano redefinirajućim individualnim i socijalnim identitetima. Tako se u tom promišljanju otvara prostor za raspravu o tome da ondje gdje je koncept nacije i nacionalnog identiteta povijesno jači (kao u većini europskih država) postoji i potreba za harmonizacijom baštine iako ona možda i nije prioritet

kulturnog programa te zemlje (usp. Cimoli, 2013: 315-316). U 21. st., u kojemu je mobilnost na najvišoj razini, a migracije se događaju svakodnevno, bile one individualne ili masovne, kratkoročne ili dugoročne, prisilne ili dobrovoljne, harmonizacija baštine postaje sve bitnija. Zbog veće mobilnosti, miješanja kulturnih utjecaja i nacionalnih identiteta stvaranje osjećaja zajedništva, prihvaćanja i razumijevanja postaje imperativ suvremenih društava. Prema tome, identitetima baštine potrebno je pristupiti na prikladan način jer zbog istih razloga sve češće dolazi do susretanja s problematičnom baštinom koja potencijalno može dovesti do sukoba unutar zajednice. Cimoli tako naglašava da upravo razumijevanjem problematične baštine možemo shvatiti kompleksnost s kojom se u interpretaciji i komunikaciji susreću današnji muzeji, i to postavljajući pitanja: koga treba predstavljati, koje su metode izlaganja prikladne za predstavljanje nečije priče na atraktivan način bez žrtvovanja istine, što treba naglasiti oku promatrača? A kao ključna pitanja nameću se ova: kada su nacija, teritorij ili zajednica spremni predstaviti svoje iskustvo migracije te zašto upravo tada? (Usp. Cimoli, 2013: 317.) Možda je dio odgovora na to pitanje Baurova misao iz njegova ranijeg teksta, u kojemu navodi da su muzeji mjesta koja, neovisno o razlikama u podrijetlu, mjestu, statusu, tematskom fokusu i političkom naglasku, pomažu u konstruiranju i prikazivanju zajedničkoga dijeljenog iskustva migracija, koji također pridonosi konstrukciji zajedničkoga nacionalnog identiteta (usp. Baur, 2010: 4). Uz pomoć pojma muzeja kao mjesta susreta i komunikacije koje služi kao stvaratelj osjećaja zajedništva, dolazimo i do identiteta koji se konstruira i rekonstruira kako u svim komunikacijama, tako i u muzejskoj.

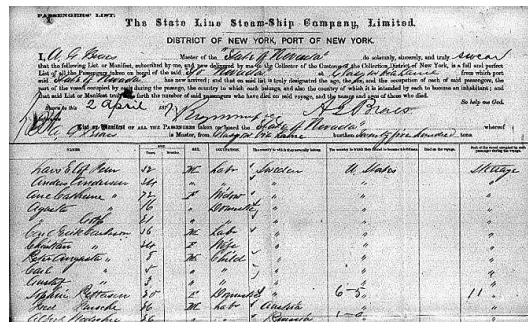
U svom radu *Museums, national, postnational and transcultural identities* (2012.) Sharon J. Macdonald osvrće se na temu identiteta i ulogu muzeja u njihovu stvaranju. Prije svega treba objasniti što su identiteti, a to objašnjava Stuart Hall, jedan od najznačajnijih suvremenih teoretičara koji se bave temom identiteta, u svom djelu *Who needs 'identity'?* (2010.). On navodi: *Identiteti se stvaraju unutar diskursa, ne izvan njega, zbog toga ih trebamo shvaćati kao proizvedene na određenome povijesnom i institucionalnom mjestu, unutar određenih diskurzivnih formacija i praksi. Štoviše, oni nastaju unutar međusobnih odnosa određenih modaliteta moći i time su više produkt obilježavanja razlika i iznimki nego što su znak identičnih, prirodno ostvarenih zajedništava. Prije svega, identiteti su konstruirani kroz različitosti* (Hall, 2000: 17). U tonu definicije identiteta Stuarta Halla svoj tekst nastavlja i Macdonald suprotstavljajući muzeje 19. st., čija je ideja osnaživanje nacionalnih identiteta, suvremenim muzejima koji bi trebali težiti nadnacionalnom djelovanju. *Nacionalni identitet izgrađen je na temelju vlastitih različitosti od drugih nacija i etničkih skupina – slika novog svijeta bila je diskretno, prostorno određena, omeđena razlikama, što se pokazalo izrazito teškim za one koji su, prema toj slici, bili 'izvan mjesta' (poput migranata) ili onih čije su kulturne vrijednosti bile*

viđene kao manje napredne ili moralno nedorasle onima vlastite skupine (Macdonald, 2012: 2). Temom nacionalnog identiteta muzeji se bave od svojih početaka, tj. od rođenja nacija. Međutim, rušeći velike narative i propitujući probleme prošlosti, muzeji današnjice trebaju se posvetiti i onim temama koje su bile "izvan mjesta" – mjesta muzeja, mjesta interesa, mjesta nacije, tj. onima između narativa i izvan pozicija moći.

Sljedeće pitanje koje si postavlja Macdonald glasi: *Što je to što je muzeje učinilo prikladnim sredstvom za oblikovanje javnosti i usmjeravanje razmišljanja ka nacionalnoj državi?* (Macdonald, 2012: 2.) A i ona pronalazi odgovor proučavajući sam fenomen nacije kao imaginarne konstrukcije Benedicta Andersona, koja, kako bi se ostvarila i osigurala svoje postojanje, ima potrebu za posrednicima koji će joj pomagati u njezinu samoostvarenju, a za to joj, među ostalim, služi i institucija muzeja.

Kao što je istaknuo Benedict Anderson, razmišljanje o sebi kao o članu nacionalne države stavlja nas u poziciju razmišljanja o sebi kao o dijelu zamišljene zajednice čiji se članovi nikad neće upoznati. Muzeji su uključeni u stvaranje osjećaja pripadanja toj zamišljenoj nacionalnoj zajednici prezentirajući zajedničke nositelje društvenih odnosa koji ne postoje bez zajedničke kulture, dijeljenih znanja i praksi, rituala i simbola unutar kojih pojedinci vide sebe kao aktivne nositelje te kulture. Muzeji su, zajedno s ostalim javnim ustanovama, bili jedni od glavnih agenata širenja osjećaja nacionalnog pripadanja (naravno, s razlikama u pristupima različitim muzejima). Kako navodi i antropolog Richard Handler (1988.), ideja 'imanja kulture' postala je glavno pitanje nacionalnih i politiziranih etničkih rasprava. I ne samo ideja da je svaka nacija različita od druge, već i da je ta različitost duboko ukorijenjena i da treba biti iskazana. Stoga upravo na temelju iskazivanja nacionalne različitosti muzeji koji su već skupljali različite objekte kulture bivaju viđeni kao mjesta prezentacije i učenja o nacionalnom identitetu, zajedničkoj povijesti i kulturi isticanjem te kulture kao posebne i različite od neke druge (Macdonald, 2012: 2-3). Danas se bavimo pitanjem kako osjećaj pripadanja koji se stvara u muzeju "otvoriti na korištenje" ne samo nacionalnim zajednicama već cjelokupnom čovječanstvu, a muzej pretvoriti u mjesto na kojemu se na istoj razini prezentiraju sve kulture i njihovo nasljeđe kao zajedničko nasljeđe i dijeljeno znanje. Ako su javni muzeji od svojih početaka uključeni u kulturalizaciju javnosti i pospješivanje osjećaja pripadanja nacionalnoj državi prizivanjem na poimanje osjećaja nacionalne i rasne različitosti prema drugima te na doživljavanje vlastitog svijeta kao relativno uređenoga, stabilnoga i progresivnoga (usp. Macdonald, 2012: 5), onda bi se drugačijim pristupom muzeju i kulturalizaciji putem muzejskih izložaba moglo pozivati i na međusobno razumijevanje te na prihvaćanje kulturnih različitosti kao osobina koje obogaćuju čovječanstvo te na taj način pristupiti i integraciji različitih kulturnih identiteta u jedno društvo.

sl.4. Popis putnik pristalih u luci Ellis Island.

Slično u svom zaključku naglašava i Macdonald (Macdonald, 2012: 6): *Muzeji, upravo zato što su od svojih početaka bili umiješani u rad na identitetima i zbog njihovih specifične artikulacije s vrstama identiteta, značajna su mjesta na kojima je moguće promatrati tvrdnje o promjenama pristupa stvaranju identiteta.* Tako u kontekstu Europske unije dolazi do stvaranja novoga zajedničkog europskog identiteta kao nadnacionalne zajednice koja pokušava stvoriti novu zajednicu koristeći se “jedinstvom u različitosti”. Međutim, iz toga europskog nadnacionalnog konteksta i dalje su isključeni oni “izvan mjesta”, tj. migranti. Migracije se češće naglašavaju kada je riječ o emigracijama europskog stanovništva u SAD, ali nerijetko se u priči o europskoj nadnacionalnoj zajednici zaboravlja istaknuti važnost i glas imigranata koji su u Europu donijeli neke drugačije kulturne prakse koje su danas dio europske kulture. Promatrajući utjecaj migracija na globalnoj razini te uključujući ubrzan protok informacija koji nam donosi tehnološki napredak i globalizacija, moguće je govoriti i o svim tim utjecajima kao o globalnoj kulturi. Međutim, novo pitanje koje se otvara glasi: može li pojam globalne kulture potaknuti i osjećaj zajedništva i pripadanja? Također je pitanje kako predstaviti globalnu kulturu u muzeju i predstavljaju li se time svi; naime, kulturni utjecaji svih na stvaranje globalne kulture nisu jednaki. I u njima možemo pronaći neravnopravnosti koje mogu proizlaziti iz nacionalnih nejednakosti.

Predstavljanje migracije u muzejima

Svoj tekst Joachim Baur počinje pričom o Berberinu Idrisu koji na svom proputovanju odlazi u etnografski muzej te se susreće s fotografijama koje prikazuju berbersku kulturu i na jednoj od njih uočava sebe. Događaj koji opisuje odlično oslikava raznoliku problematiku muzealizacije kulture. Time naglašava probleme prezentacije u muzeju, osobito prezentacije kulture “drugoga”. Pritom Baur postavlja ova pitanja: Tko je onaj tko predstavlja i koga on predstavlja? Koji su odnosi između predstavljača i predstavljana te kome je predstavljanje namijenjeno? Smatra da su ta pitanja u muzejskom prikazu migracije iznimno bitna (usp. Baur, 2010: 27). Čini se da je relativno lako odgovoriti na postavljena pitanja ako znamo o kojoj je izložbi riječ jer tada znamo tko je radi i za koga, za koju publiku, s kojim ciljem. Svi ti odgovori praktički će se naći već u samoj najavi izložbe.

Međutim, ono na što tim pitanjima Baur cilja skriveno je mnogo dublje u izložbi. Da bismo odgovorili na ta pitanja, nisu nam dovoljni faktografski podaci i ciljevi navedeni u organizaciji. Njega u tim pitanjima zanimaju društveni i politički odnosi koji se kriju u izložbi, sredstvu komunikacije muzeja kao institucije i njegovih korisnika, a osobito ga zanimaju ti odnosi u predstavljanju tema migracije, u kojoj je neupitno važan povijesni odnos onoga koji predstavlja i predstavljana.

Kada govorimo o temi migracije u muzejima, nameće se još jedno važno pitanje: kako prikazati migraciju u muzejskoj izložbi kao vizualnoj interpretaciji? Jedna od prvih tema jest koncept samih granica koje migranti prelaze na svojem putovanju, a na muzejskoj se izložbi mogu prikazati putovnicama, pravnom dokumentacijom, predmetima vezanim za graničnu policiju te pravnom dokumentacijom vezanom za mogućnosti i zabrane kretanja u određenim povijesnim vremenima. Druga je tema samo putovanje kao glavno obilježje migracije, često predstavljeno brodovima ili drugim prijevoznim sredstvima kojima migranti putuju. Međutim, sama tema putovanja sagledava se i na temelju njezina metaforičnog svojstva putovanja kao obreda prelaska i promjene (života, identiteta). Treća tema koja se pojavljuje kao najčešći objekt jest putna torba, odnosno stvari koje migranti odlučuju ponijeti u “novi život”. U tom objektu ujedno se otkriva osobnost pojedinca koji te stvari odabire, ono što on smatra bitnim za vlastiti život, a ona ujedno govori nešto i o kulturi iz koje migrant dolazi jer i svaka mala stvar iz putne torbe u sebi krije cijelu priču. Osim toga, ta putna torba govori i nešto o očekivanjima i pretpostavkama koje migrant ima o zemlji u koju dolazi te ovisno o tome odabire stvari koje smatra potrebnima u stvaranju novog života i snalaženju u novim situacijama (usp. Baur, 2010: 32-33).

U svim tim primjerima vidimo muzejske predmete koji su izvori informacija i svjedoci događaja čiju priču prenose. Oko predmeta se razvija priča, oni su simboli koji tu priču prenose. A da bi se priča prenijela, tj. da bi se ostvarila komunikacija/dijalog između muzejskih stručnjaka, muzejskog predmeta i korisnika, predmet je potrebno kontekstualizirati. Koja je uloga predmeta u muzeju migracija i zašto je kontekstualizacija predmeta iznimno važna? *Muzeji migracije mjesta su dijaloga između kultura i mjesta međusobnog razumijevanja među generacijama ljudi, komunicirajući među njima osjećaj pripadanja. Mjestima sjećanja, pričama pojedina i grupnim sjećanjima muzej se koristi kao sredstvom zblžavanja i upoznavanja dominantnog društva i migranta prikazivanjem mjesta iz kojih dolaze i razloga zbog kojih dolaze, radeći i na dekonstrukciji stereotipa. Muzeji migracije važni su i za drugu (treću, četvrtu...) generaciju imigranata jer prezentiraju kulturu njihovih predaka kojom pridonose osnaživanju njihova identiteta* (Baur, 2010: 31).

U muzejima migracije prelazak predmeta iz primarnog konteksta u muzeološki događa se radi približavanja

fenomena migracije, radi dekonstrukcije predrasuda i stereotipa te radi povezivanja muzejskih korisnika s migrantima. Prelaskom predmeta iz njihova primarnog konteksta u muzejski, muzeji postaju mjesta sjećanja.

Mjesta sjećanja (*lieu de mémoire*) koncept su koji pripada društvenom sjećanju, a to može biti bilo koja važna pojava, materijalna ili nematerijalna, koja je ljudskom voljom ili učinkom vremena postala simboličkom sastavnicom nasljeđa sjećanja u nekoj zajednici (Nora, 1996: XVII). Društveno sjećanje čine predodžbe o prošlosti, koje se mijenjaju sukladno aktualnim zbivanjima, a koncept društvenog sjećanja poučava nas da povijesni događaji nikad nisu egzaktni već su odraz sadašnjosti. Upravo kao i muzeji i izložbe, povijest je konstrukt jer je sastavljena od individualnih pamćenja različitih osoba koje čine društvo, a izgrađuje se njihovim sudjelovanjem u komunikacijskim procesima. Jan Assmann u svom radu *Kultura sjećanja* sažima misli Mauricea Halbwachsa, jednoga od prvih istraživača društvenog sjećanja koji smatra da ne postoji pamćenje izvan onoga društveno relacijskog okvira kojim se u društvu koriste živi da bi fiksirali i ponovno pronašli svoja sjećanja. U tom osvrtnu možemo vidjeti zašto se muzej smatra jednim od stupova koji drže konstrukt društvenog sjećanja. *Pojedinac koji bi rastao u potpunoj samoći ne bi imao pamćenje. Čovjek stječe pamćenje tek u procesu socijalizacije. Uvijek je pojedinac taj koji 'ima' pamćenje, ali to je pamćenje kolektivno određeno. Stoga priču o 'kolektivnom pamćenju' ne treba shvaćati metaforički. Kolektivi, doduše, 'nemaju' pamćenje, ali određuju pamćenje svojih članova. Uspomene, čak i najosobnije, nastaju samo u komunikaciji i interakciji unutar društvenih grupa. Ne sjećamo se samo onoga što smo saznali od dugih, već i onoga što nam drugi ispričaju, što nam drugi potvrde i vrate kao važno. Iznad svega, naš je doživljaj već uvjetovan odnosom prema drugima, kontekstom društveno zadanih okvira važnosti. Jer 'ne postoji sjećanje bez percepcije' (usp. Assmann, 2006: 52).*

Muzeji su oni koji nam na institucionalnoj razini pomažu u komunikaciji sjećanja, a osobito dobro to možemo primijetiti za muzeje migracija, koji putem predmeta prenose individualna sjećanja na migrantsko putovanje, tražeći od korisnika muzeja prisjećanje na vlastitu sličnu životnu priču ili tražeći sličan sentiment u njegovoj individualnoj prošlosti i na taj način uvodeći te dvije odrednice u međusobnu komunikaciju. Na jednak se način, kako u društvenom sjećanju, tako i u muzeju, stvaraju predodžbe o prošlosti koje se konstruiraju u sadašnjosti; prošlost vidimo kroz prizmu sadašnjosti i time se ostvaruje kohezija unutar zajednice. Upravo su zato muzeji snažni činitelji u oblikovanju nacionalnih identiteta, u stvaranju osjećaja zajedništva isticanjem zajedničke prošlosti. Tu svoju snažnu društvenu ulogu muzeji mogu itekako uspješno usmjeriti i na ostvarivanje dijaloga i osjećaja zajedništva te prihvaćanja unutar svoje kontekstualizacije, spajajući različite kulture i nacije te stvarajući

osjećaj povezanosti i međusobne potrebe za kulturnom različitosti. Na taj način muzej može postati sredstvo kulturne integracije migranata, bivajući kulturnim medijatorom, osvješćujući sličnosti imigranata i emigranata u nekoj zajednici.

Ako muzeji, a osobito muzeji migracije, mogu postati mjesta razmjene kulturnih znanja radi integracije migranata, oni svoj rad moraju obogatiti novim spoznajama. To je ostvarivo u suradnji s migracijskim ustanovama koje su prvi korak na putu nečije integracije. Kako navodi Cimoli u radu *Migration Museums in Europe*, problematika muzeja tada je i skepticizam migracijskih ustanova koji propituje sposobnost muzeja migracije i njihovu sposobnost bivanja mjestom za uključivanje migranata u društvo. Migracijske ustanove najčešće smatraju da bi muzeji trebali samo iznositi priče imigranata, a rad s njima zatim prepustiti drugima da dalje djeluju na kulturnoj razini. Cimoli smatra da muzeji migracija, iako bi trebali poticati dijalog, zapravo mogu postojati a da uopće ne ulaze u subjekt identiteta, što je paradoksalno. Smatra kako muzeji mogu jednostavno prenositi priče o imigraciji ili emigraciji bez doticanja problematične teme prezentacije drugoga, višeslojnosti identiteta ili svih promjena u društvu koje su se dogodile zahvaljujući miješanju različitih kultura, navika, jezika i tradicija. Zaključuje kako je opasnost upravo u tome da muzej migracije sam po sebi ne mora promovirati dijalog ni međusobno razumijevanje, ali da može evocirati folklor i nostalgiju, odmicati se od priče o siromaštvu i prikazivati priče o uspjehu migranata. Može potpuno odvojiti priču migranata iz prošlosti od priče migranata danas i time odašiljati dvosmislene poruke. Može se pretvarati da prenosi objektivni narativ utemeljen na dokumentima, pismima, putovnicama i brojevima, a istodobno krojiti narativ koji otvara prostor za podjele i neprihvaćanje. Tako se događa da muzeji migracije, koji bi na neki način trebali biti prvi koji se bave temama multikulturalizma i interkulturalnog dijaloga, mogu djelovati upravo suprotno. Stoga je iznimno važno proučavati ih i pratiti njihov razvoj (usp. Cimoli, 2013: 322). Osobito je važno pratiti razvoj muzeja u svim segmentima, a muzeje migracije potrebno je promatrati i pratiti u svjetlu suvremenih migracijskih događanja te političkih i kulturnih zbivanja u zemlji prihvata. To je bitno, kako navodi Cimoli, zato što muzeji nikada ne mogu biti neutralni, ali su važni upravo zbog svoje mogućnosti otvaranja dijaloga. Prema tome, moguće je dalje propitivati muzej kao mjesto promoviranja interkulturalnog dijaloga radi integracije, a sljedeće je pitanje kako to postići.

Muzej kao sredstvo integracije

Može li muzej biti sredstvo koje pojedinca ili skupinu uklapa u novu sredinu te uči lokalno stanovništvo prihvaćanju, može li muzej biti mjesto međukulturne razmjene znanja koje će rezultirati obostranom prilagodbom ako se muzej ponajprije bavi kulturom? Odgo-

sl.5. Izložba slika u MSU na donatorskoj večeri u organizaciji kolektiva Okus doma

vore na ta pitanja u svome radu *Kultura kao prostor mogućnosti: muzej kao čimbenik društvene integracije* pokušavaju pronaći Ivana Brstilo i Željka Jelavić, koje se bave društveno isključenim grupama i mogućnostima muzeja kao njihova integratora. Iako se bave različitim društveno isključenim osobama i grupama, u istraživanju se koncentriraju na njihove kulturološke značajke. Smatraju da je *kultura kontekst razumijevanja izbora, akcija ili načina života pojedinca i grupe. Stoga je važno poštovati kulturna iskustva, makar ih, zbog vlastite kulturne zahvaćenosti, ne moramo (ili ne možemo) u potpunosti shvatiti. Situacija je donekle bliska i onim društvenim grupama koje, iako su dio iste kulture, vode posve različit način života i međusobno se ne prepoznaju. Određene kulturne inačice, kao što su muzeji, upravo naglašavaju važnost međukulturnoga i međugrupnoga dijaloga, promiču suradnju i zastupaju politike jednakovrijednosti svih kulturnih i grupnih doprinosa. U svjetlu tih nastojanja produbljuje se suradnja društveno-kulturne, grupne i pojedinačne vizije života u kojoj muzeji pružaju strukturiranu platformu za interakciju između kultura, što ih čini idealnim ambasadorima interkulture komunikacije platformi* (Brstilo, Jelavić, 2010: 148).

Muzeji su institucije koje potiču svjesnost o vlastitoj kulturi te međukulturnu komunikaciju, a u tome se očituje i njihova mogućnost edukacije i kulturne senzibilizacije. U radu se ističe kako je *bitno naglasiti značaj i mogućnosti kulture, a posebice muzeja, i to u procesu društvene integracije, sugerirajući višedimenzionalnost društvene isključenosti. Utoliko je problem isključenih još drastičniji, ali su mogućnosti institucija i njihovih usluga te doprinosa značajnije. Iz tog razloga ne smijemo eliminirati ulogu kulture, tj. muzeja u procesu uključivanja. U suprotnome, produbljujemo socijalnu ekskluziju* (Brstilo, Jelavić, 2014: 148-149).

Muzeji su mjesta učenja, a ciljevi suvremenih muzeja u uključivanju raznolikije publike te u približavanju kulture različitim korisnicima primjer su uključivanja različitih društvenih grupa u kulturni sadržaj. Otvaranje prostora inkluzije različitih dobnih skupina, socijalnih statusa, rodnih i spolnih profila te stupnjeva obrazovanja primjeri su rada muzeja u razvijanju interesa domaćeg stanovništva za vlastitu kulturu. Sljedeći korak koji muzeji mogu poduzeti u svojem poslanju kulturne edukacije jest korak prema kulturnoj integraciji. Bez obzira na to je li to kulturna integracija isključenih članova zajednice vlastite

kulture, poput beskućnika i prosjaka, ili novih članova zajednice poput imigranata, možemo im jednako pristupiti kao pravno, ekonomski i socijalno ugroženim skupinama ljudi.

Kulturna integracija društvenih skupina iznimno je važna za muzeje jer oni nisu samo skladišta ljudskog nasljeđa već i suvremeni društveni prostori interakcije. Ako se suvremeno društvo susreće s novim društvenim i kulturnim problemom, problemom integracije kao posljedicom globalne mobilnosti, uloga suvremenih muzeja jest aktivno sudjelovanje u rješavanju tog problema. Kako bismo pronašli odgovor na pitanje koja je uloga muzeja u integraciji migranata i kulturnih različitosti i kako muzeji mogu ispuniti tu svoju zadaću, prije svega se trebamo posvetiti objašnjenju pojma integracije. Prema Institutu za migracije i narodnosti u Zagrebu, integracija imigranata višedimenzionalan je proces koji je teško jednoznačno odrediti zato što izvire iz procesa neprestanih društvenih promjena.

U uvodnom dijelu strateških polazišta Instituta za migracije i narodnosti o integraciji migranata u Europskoj uniji, s posebnim osvrtom na Hrvatsku, objašnjeno je da se termin *integracija* često miješa s terminima *inkorporacija, uključivanje, adaptacija, akulturacija i prilagođavanje*, a pokatkad i s pojmom *asimilacija*. Međutim, smatraju da oni teško mogu nadomjestiti termin *integracija*, čije je značenje uvijek povezano s idealnom vizijom (nacionalnog) društva sagledanoga kroz cjelinu. Kao razlog tome navode činjenicu da to značenje ujedno implicira povijesne, političke i društvene procese povezane s nastankom nacije-države i s nacionalnim samorazumijevanjem, koji utječu na percepciju imigranata, pa tako i na mogućnosti njihove integracije. Sam pojam integracije definiraju kao proces uključivanja i prihvaćanja imigranata u glavne institucije, odnose i položaje u društvu prihvata, ali i kao posljedicu racionalnih odgovora aktera na društveno okruženje. U integraciji vide dvosmjerni proces prilagodbe imigranta i društva njihova prihvata, iako najnoviji pristupi predlažu da se u integracijski proces uključi i zemlja podrijetla migranta kao treća strana, pa integracija postaje trosmjerni proces. Smatraju da je važno istaknuti kako integraciju valja promatrati i istraživati s obzirom na društvo i njegova obilježja (usp. S. A., 2016: 1-2). U integracijskim procesima bitno je i uključivanje zemlje podrijetla imigranata jer se širenjem smjerova djelovanja i polazišta koja nas tom djelovanju uče osigurava uspješnost djelovanja integracije, dok se istodobno širi područje djelovanja. Takav način razmišljanja i djelovanja proces integracije vidi kao širi pojam od samo jednosmjerne prilagodbe. Razumijevanje pojma integracije, kao i same problematike njezina provođenja, bitno je za svaki daljnji rad na tom procesu, osobito unutar muzejskih institucija kojima je jedna od glavnih zadaća istraživanje. Kako provoditi integraciju, problem je s kojim se susreću sva društva. Ona se iznimno rijetko događa sama od sebe te njezino ostvarenje zahtijeva i rad društva zemlje u koju migranti

sl.6. Prikaz tradicionalne pripreme i posluživanja kave na donatorskoj večeri u MSU u

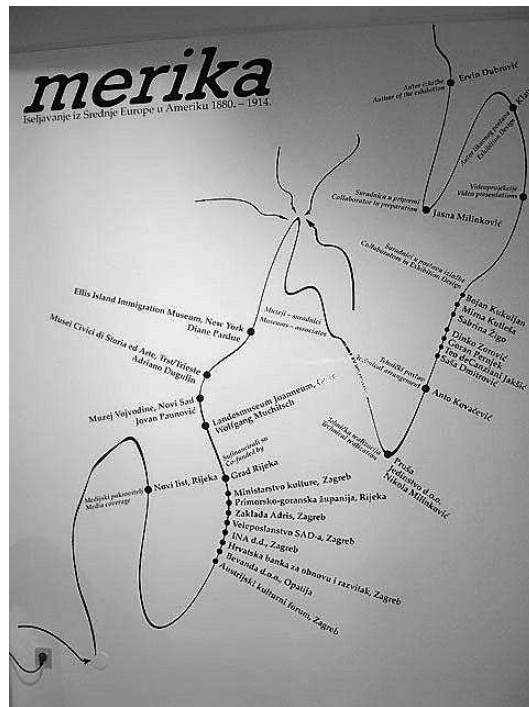
dolaze i osoba ili grupa ljudi koje dolaze u novu sredinu. Postoje tri dimenzije integracije: pravno-politička, društveno-ekonomska i kulturno-religijska. Katkad se uz te tri osnovne dimenzije navode još i interakcijska i identifikacijska integracija. *U interakcijskoj dimenziji naglašene su institucionalna i normativna dimenzija, a u identifikacijskoj dimenziji naglasak je na imigrantu i njegovoj percepciji, tj. na subjektivizaciji integracijskog procesa. No oba slučaja polaze od iste pretpostavke, prema kojoj imigranti tek fragmentarno sudjeluju u različitim društvenim područjima koja su međusobno nezavisna i relativno autonomna. Takvo shvaćanje predstavlja zaokret od holističkog pristupa, koji integraciju smješta u okvire nacionalne zajednice i njene dominantne kulture, k pristupu koji je raščlanjuje i fragmentira* (s. a., 2016: 2).

Iako se možda čini da rad muzeja na integraciji ponajprije pripada kulturno-religijskoj dimenziji integracije u sklopu koje migranti mogu prakticirati i predstavljati svoje kulturno nasljeđe, muzej se kao akter integracije putem svojih funkcija istraživanja i informiranja može baviti i svim ostalim dimenzijama integracije. U pravno-političkom smislu muzeji mogu pomoći u integraciji informirajući svoje korisnike o pravima imigranata te o načinima i mogućnostima ostvarivanja tih prava, istodobno senzibilizirajući domaće stanovništvo za njih. Dijalogom o pravnom sustavu i o tome kako on djeluje u doticaju s drugima mogu upozoriti i na nedostatke koji se mogu naći u zakonskim odredbama te stvarati prostor za djelovanje domaćeg stanovništva u smjeru pomoći i solidarizacije.

Društveno-ekonomska dimenzija otvara široku temu tržišta rada, koje je u središtu zanimanja i domaćeg stanovništva i imigranata jer je jedan od najčešćih izvora problema i sukoba među njima. Muzej kao činitelj integracije kao jednu od glavnih interesnih točaka informiranja i komunikacije treba postaviti temu rada, koja je

ujedno jedan od primarnih razloga zašto se migracije i događaju. Ako su na prvome mjestu političke migracije, najčešće povezane s bijegom pred ratovima, tj. ako je riječ o osobama izvan vlastite države koje nisu u mogućnosti ili se ne žele vratiti zbog straha od progona, na drugom su mjestu svakako ekonomske migracije, u sklopu kojih ljudi napuštaju vlastitu zemlju zbog loših ekonomskih standarda, tražeći bolje prilike zaposlenja i lakši život. Tema tržišta rada važna je kako za imigrante, tako i za cjelokupno društvo te je za integraciju važno potaknuti dijalog koji će se o spornoj temi voditi sa što manje predrasuda poput one da migranti oduzimaju poslove domaćem stanovništvu, uz prikazivanje realnih problema tržišta i problema domaćih radnika i radnika migranata. Ako muzeji mogu postati mjesta koja uče društvo međusobnom razumijevanju približavanjem različitih pravnih, političkih i ekonomskih pogodnosti koje kao članovi zajednice imamo, na primjer upoznavanjem s pravima domaćih radnika i radnika imigranata, muzeji bi time mogli ispuniti još jedan od svojih ciljeva privlačenja novih korisnika. Mogli bi postati i višefunkcionalna društveno korisna institucija, ne gubeći time svoje primarne interesne teme već ih proširujući, a time proširujući i spektar stalnih korisnika muzeja. Osim te dvije dimenzije, uvijek postoji i ona najvažnija – kulturno-religijska dimenzija, koju bismo i primarno dodijelili muzejima, pri čemu bi se muzeji bavili prikazom kulturnih praksi, kulturnih sličnosti i razlika te poučavanjem i imigranata i društva u koje su oni došli međusobnom suživotu i poštovanju različitih tradicija te pokušajima stvaranja novih i zajedničkih praksi. Istražujući i podučavajući kulturnoj i religijskoj baštini čovjeka, muzeji ne obogaćuju samo znanje društva već stvaraju i teren za nove spoznaje i prihvaćanje različitosti. Proučavajući te tri dimenzije integracije i primjenjujući ih na muzeje, važno je spomenuti i činjenicu da, unatoč svemu rečenome, *nijedna država ne posjeduje u potpunosti koherentni*

sl.7. Prikaz organizacije iseljavanja na izložbi Merika.

sl.8. Izložba Merika u Muzeju grada Rijeke.

model uključivanja imigranata u društvo.

Na državnoj razini najčešće se donosi vrlo fragmentiran okvir integracije/uključivanja imigranata u društvo, a dinamika njegova donošenja i provedbe je neujednačena. Premda je uključivanje imigranata u društvo primitka rezultat međudjelovanja institucionalnih struktura i samih migranata, ishod integracijskog procesa, čini se, ipak u većoj mjeri ovisi o institucionalnoj strukturi i odnosu članova društva primitka prema imigrantima nego obratno. U modernim pluralnim društvima integracija imigranata nije utemeljena na zajedničkim vrijednostima koje dijele svi pripadnici društva, nego više podrazumijeva usvajanje jedne 'zajedničke orijentacije', a u zapadnim demokratskim društvima to se odnosi na liberalna građanska prava (s. a., 2016: 3). Upravo se tu nalazi i muzej kao jedan od aktera čijim djelovanjem društvo može stvoriti zajedničku orijentaciju bivajući mjestom dijaloga i razmjene znanja među kulturama, što je preduvjet za prihvaćanje zajedničke orijentacije. Kulture nisu homogene strukture koje povlače granice već disperzivna svojstva ljudi koja u međusobnom odnosu kreiraju nove prakse i na taj način rastu zajedno s čovjekom od njegovih početaka. Upravo zato integracija nije apstraktan i nedostižan pojam već nešto na čemu treba raditi.

To ponajprije podrazumijeva proučavanje mogućnosti integracije i načina njezina provođenja u teoriji kako bismo bili spremni to primijeniti u praksi. Tako su integracijske politike klasificirane na politiku potpune isključenosti, diferencijalne isključenosti, asimilacije i pluralizma. Ti su modeli utemeljeni na pripadnosti državi, tj. naciji, i to na temelju triju kriterija: etničnosti, političke zajednice i imigracije, a razlikujemo četiri modela.

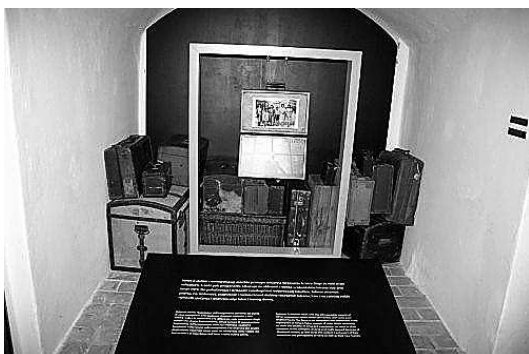

Prvi se naziva **politikom potpune isključenosti**, koja je zastupljenija u teoriji nego u stvarnosti. Njome se uglavnom sprečava ulazak migranata u neku zemlju, što je vrlo teško postići zbog globalizacijskih procesa koji potiču i olakšavaju migracije. U tom konceptu (i)migrant je definiran kao stranac, onaj koji toj zemlji/zajednici ne pripada. Oblici i instrumenti politike zasnovane na ovom konceptu uglavnom su ad hoc odgovori na konkretan problem, pa stoga nije riječ o politici nego o njezinu izostanku.

Drugi je model **politika diferencijalne isključenosti**, koja polazi od shvaćanja da su (i)migranti privremeni fenomen, a u zemlju su se uselili zbog potreba tržišta rada. Nakon što u toj zemlji prestane potreba za stranom radnom snagom, oni će se iz nje iseliti.

Politika diferencijalne isključenosti, koja migrantima omogućuje sudjelovanje u pojedinim segmentima društva (primjerice na tržištu rada), ali im se istodobno onemogućuje sudjelovanje u ostalima područjima društvenog života (politička participacija, stjecanje državljanstva, pristup obrazovanju, socijalna pomoć i dr.).

Takva se politika provodi restriktivnim kvotama pri izdavanju boravišnih i radnih dozvola, sprečavanjem spajanja migrantskih obitelji, strogim zakonima stjecanja državljanstva i sl. Imigranti tako u društvu postaju manjina koja u njemu samo djelomično participira. Uloga imigranata uglavnom je svedena na ekonomsku, pri čemu ih se percipira kao radnike i potrošače, dok ih se isključuje iz sudjelovanja u kulturnome, političkome i društvenom životu sredine u koju su došli. Takva je politika bila tipična za zapadnoeuropske zemlje sredinom i u drugoj polovici 20. st.: za Njemačku, Švicarsku, Austriju i Belgiju, koje su u tom razdoblju provodile politiku "gostujućih radnika". Takvu su politiku djelomično provodili i Francuska te SAD. **Treći je model politika asimilacije**, koja najčešće podrazumijeva uključivanje imigranata u društvo prihvata jednostranim procesom 'adaptacije'. Od imigranata se ne očekuje isticanje kulturne, jezične i vjerske pripadnosti, tj. podrijetla, kako bi se što lakše stopili s većinskim stanovništvom. U tom procesu država ima zadaću stvaranja što boljih uvjeta prijenosa dominantne kulture i vrijednosti većinskoga društva na imigrante. Glavno je sredstvo tog prijenosa službeni jezik

i obrazovni sustav, tj. njegov školski program, obvezan i za djecu migrantskog podrijetla. Asimilacijski model prevladavao je kao politika u SAD-u početkom 20. st., a od europskih zemalja najzastupljeniji je bio u Francuskoj. Taj je model donekle primjenjivan u svim visokorazvijenim imigracijskim zemljama te su ga nakon Drugoga svjetskog rata provodile Velika Britanija, Kanada i Australija. No kako njime nije postignut željeni cilj, tj. stapanje imigrantskih skupina s dominantnom kulturom, postupno je napušten i zamijenjen pluralističkim modelom. U praksi se asimilacijski model najčešće kombinira s drugim modelima tako da svaki regulira određena područja integracijske politike.

Četvrti je model pluralistički i prema njemu su migrantske skupine shvaćene kao etničke zajednice koje se od većinske populacije razlikuju jezikom, kulturom, običajima i nekim drugim obilježjima. Prema tom modelu, pripadnici imigrantskih skupina trebali bi prihvatiti temeljne društvene vrijednosti, ali istovremeno zadržati pravo na različitost. Njih se zakonski u svim područjima društvenoga života izjednačuje s domaćim stanovništvom. Taj model ima dvije inačice. Prva se odnosi na 'laissez-faire' pristup, koji tolerira različitost, ali je s državne razine ne podupire. Tipičan primjer takve politike nalazimo u SAD-u. U drugoj inačici riječ je o multikulturalnim politikama koje se temelje na institucionalnom podupiranju i prihvaćanju kulturnih različitosti. Takve se politike provode u Kanadi, Australiji i Švedskoj, premda ih primjenjuju i druge migracijske zemlje kako bi regulirale pojedina područja integracijskih politika.

U većini europskih imigracijskih zemalja integracijske politike kombinacija su asimilacijskih i pluralističkih modela. Posljednja se dva desetljeća integracijske politike sve više pokušava smjestiti izvan nacionalnih okvira, a njihovo kreiranje i razvoj prebacuje se na regionalnu i lokalnu razinu. Velik broj europskih gradova posljednjih je desetljeća suočen s porastom migrantske populacije pa se donošenje integracijskih politika nameće kao nužnost. Iako se međusobno razlikuju, većina tih politika temelji se na multikulturalnome modelu premda u nekim slučajevima i dalje dominira asimilacijski model. Lokalne vlasti često su prepuštene samima sebi u donošenju integracijskih politika, ispravljajući ili ublažavajući neuspjehe politika na nacionalnoj razini. No nejednačenost praksi njihovo je glavno obilježje. Njihovoj neučinkovitosti

sl.9. Izložba Valiže i Deštini: Istra izvan Istre.

sl.10. Izložba Valiže i Deštini: Istra izvan Istre.

pridonosi i tzv. strukturalna institucionalna diskriminacija državnih službenika u provođenju integracijskih politika i mjera prema imigrantima na lokalnoj, regionalnoj i nacionalnoj razini (s. a., 2016: 4-5).

U svom djelovanju u procesu integracije muzeji bi svakako trebali uzeti u obzir navedena četiri modela i probleme koji se pojavljuju u svakome od njih, tj. muzej bi svojim djelovanjem morao široko i apstraktno obuhvatiti pitanje zašto model asimilacije i pluralistički model ne funkcioniraju u potpunosti. Pritom mogu otvoriti prostor za razgovor, ali i dati riječ imigrantima, čiji glas možda može pridonijeti novim spoznajama i boljem budućem funkcioniranju. Muzej može djelovati kao posrednik u komunikaciji i svojom institucionalnom važnošću dodatno naglasiti važnost bavljenja pitanjem integracije migranata. Rad muzeja na toj temi ne mora nužno rezultirati novim spoznajama, zaključcima i rješavanjem pitanja integracije. Upravo suprotno, muzej je u procesima integracije bitan kao konstantni podsjetnik na pitanje integracije. Samim time što u društvu osvješćuje problematiku integracije te stvara prostor za komunikaciju, muzej već time djelomično ispunjava svoju zadaću. Podsjeća nas da je integracija dinamičan i dvosmjernan proces uzajamne prilagodbe imigranata i domaćeg stanovništva, osvješćuje potrebe imigranata za učenjem jezika, obrazovanjem, zapošljavanjem i upoznavanjem pravnog sustava zemlje u koju su došli. Usto, treba poticati interkulturalni dijalog učestalom interakcijom imigranata i državljana u zemljama prihvata jer bez svega toga nije moguće poboljšati životne uvjete imigranata, ali ni domaćeg stanovništva.

Hrvatski muzeji i pitanje migracija

Kontekst europskih muzeja migracija drugačiji je od konteksta muzeja Sjeverne i Južne Amerike te Australije. Europski muzeji migracija gotovo su isključivo muzeji iseljeništa koji prate iseljavanje europskog stanovništva pretežito u zemlje Sjeverne i Južne Amerike te u Australiju. Nasuprot tome, muzeji Sjeverne i Južne Amerike i Australije bave se pitanjem imigracije, i to tzv. prvom imigracijom ili naseljavanjem tih kontinenata europskim stanovništvom. Kao što sam već prije u radu spomenula analizirajući radove Joachima Baura i Anne Chiare Cimoli, svi ti muzeji jedva da se bave pitanjem suvreme-

nog useljeničtva, tj. imigrantima iz svih dijelova svijeta (u europskom kontekstu ponajprije mislim na pitanje useljavanja stanovništva iz bivših kolonija europskih kolonijalnih sila).

Glede muzeja migracija, Hrvatska se još nije odlučila za pokretanje takvog projekta. Iako ona nema kolonijalnu povijest, a njezin broj imigranata znatno je manji od broja imigranata u ostalim europskim državama, njezina je prošlost itekako obilježena migracijama, kako kroz povijest, tako i danas. Upravo su stoga postojale i postoje neke ideje o stvaranju prvoga hrvatskog muzeja iseljeničtva čija je ideja djelomično osnažena postavljanjem izložbe *Merika – Iseljavanje iz srednje Europe u Ameriku od 1880. do 1914.* u Muzeju grada Rijeke 2008. Izložba donosi priču o počecima masovnog iseljavanja u Ameriku na kraju 19. i početkom 20. st., koje je zahvatilo i hrvatske krajeve. Ta izložba smješta riječku luku u kontekst drugih europskih luka iz kojih kreće iseljavanje na nove kontinente, ali ujedno donosi i cjelokupnu priču o počecima iseljavanja s naših prostora od kraja 19. st.

U Etnografskome muzeju Istre 2009. otvorena je izložba *Valiže i deštini: Istra izvan Istre*,⁴ koja donosi priče iseljenika iz Istre u 20. st., prikazuje osobne priče te daje općeniti primjer iseljavanja s tog područja.

Te dvije izložbe samo su primjer dijela onoga što bi mogao donositi budući muzej hrvatskog iseljeničtva ili hrvatski muzej migracija. Nažalost, ideja o otvorenju takvog muzeja u Hrvatskoj ostala je u povojima čekajući neko bolje vrijeme za takvu investiciju. Proučavajući pitanje otvorenja takvog muzeja u Hrvatskoj, naišla sam na rasprave je li takav muzej Hrvatskoj uopće potreban⁵, pa sam se i sama zapitala što bi takav muzej značio za Hrvatsku, njezine stanovnike, iseljenike i useljenike. Hrvatska ima velik broj iseljenika, što u svom članku *Zašto Hrvatska još uvijek nema iseljenički muzej?* naglašava i Tuga Tarle, koja se sustavno zalaže za osnivanje takvog muzeja⁶, a o toj ideji piše i u *Sušačkoj reviji* iz 2009. Zagovarajući njegovo otvorenje, među ostalim razlozima navodi kako hrvatsko iseljeničtvo "zaslužuje" jedan takav muzej odnosno da Hrvatska svojim iseljenicima "duguje" takav muzej. Sekcija komentara koja ispod navedenog članka omogućuje čitateljima da ostave svoje mišljenje o tome sadržava negodovanja i potpuno oprečna mišljenja o prijedlogu.

Spomenuti članak i komentari samo su jedno od razmišljanja o toj temi na koja sam naišla istražujući problematiku migracija i ne odražavaju opće mišljenje javnosti ni struke, ali su otvorili prostor promišljanja i primjene stečenih spoznaja o toj temi. Zašto je taj članak prouzročio negodovanje čitatelja koji smatraju da je takav muzej nepotreban, a ideja čak i loša? Bi li otvorenje takvog muzeja dodatno produbilo postojeće podijeljenosti unutar hrvatskog društva? Bi li takav muzej u obliku kakav navodi autorica članka više težio osnaživanju nacionalnog identiteta iseljenika i time otvorio pitanja problematične povijesti hrvatskog stanovništva, i zašto?

Takva se pitanja ne nameću bez razloga. Zašto ideja o muzeju koji bi trebao biti u mogućnosti otvoriti pozitivnu raspravu o migracijama i kulturnim razmjenama pri samoj ideji potiče na neslaganje? Čitajući taj članak i komentare koje je izazvao, došla sam do zaključka da je razlog negodovanja čitatelja upravo to što autorica u svojoj ideji muzeja vidi njegovu ulogu osnažitelja nacionalnog identiteta, što je, kako sam već u radu navela, dio njegova prosvjetiteljskog nasljeđa, od čega se muzej u 21. st. treba izmaknuti. Članak je ispunjen gorčinom, pristranošću i napadački je usmjeren dok govori o muzeju koji bi u svojih posjetitelja, kao i ovaj članak u čitatelja, trebao izazvati potpuno suprotne osjećaje. Stvaranje muzeja iseljeničtva utemeljeno na takvim razmišljanjima i osjećajima vraća muzej stoljeća unatrag, u glorificiranje i pristranost.

Mnogo suvremeniji pristup odražava izložba *Merika* autora Ervina Dubrovića, koja migracijama pristupa kao zajedničkom obilježju svih kultura i naroda te govori o hrvatskim iseljenicima u kontekstu svih europskih iseljenika u tom razdoblju. Budući muzej iseljeničtva temi bi trebao pristupiti na takav način, kao nečemu što obilježava sve migrante te je konstantan životni proces. Takav ili sličan pristup muzej bi trebao slijediti i ako bi išao korak dalje prema stvarnoj realizaciji. Ono što bi takav muzej trebao poduzeti jest usporedba iseljeničtva vlastite zemlje s njezinim useljenicima, povlačeći time usporednicu između emigranata i imigranata jedne zemlje i time stvarajući prostor za međukulturni dijalog. Hrvatska sa svojom burnom poviješću, koja joj je donijela različite kulturne utjecaje, treba naučiti isticati značenje te činjenice u stvaranju onoga što danas zovemo hrvatskom kulturom i tradicijom. Kako bi se došlo do toga, i Hrvatska i njezine kulturne ustanove trebaju preispitati pojam tradicije te uvidjeti njezinu nestalnost i promjenjivost njezina značenja, a time i prihvatiti sve mijene koje su se u tradicijskim značenjima događale. Pod tim mislim da Hrvatska, a jednako tako i druge zemlje, treba prestati sa strahom prilaziti svojoj samoidentifikaciji tražeći u njoj vlastitu unikatnost i različitost od drugih jer ju je nemoguće naći. Kultura i njezina obilježja unikatni su upravo po tome što su uzajamno prožeti i nemoguće ih je odvojiti od utjecaja njihova međusobnog djelovanja i suživota. Stoga, iako Hrvatska trenutačno nema velik broj izvan-europskih useljenika, to ne znači da joj ne treba prostor za međukulturni dijalog i integraciju. Dovoljno je da se samo osvrne na svoju prošlost.

Za postojanje takvog prostora nije nužno otvoriti muzej migracija jer, kao što sam zaključila na primjeru same rasprave o njegovu stvaranju, on samim postojanjem ne mora nužno biti otvoren za takav dijalog. Ono što je prije svega potrebno jest promišljanje kako dograditi postojeće muzeje u Hrvatskoj da bi oni mogli postati *uključivi* i da bi svojim radom mogli pridonijeti porastu vrijednosti vlastitog društva. Nadgradnja društva može krenuti i preko društveno-kulturnih institucija poput muzeja, a one prije svega trebaju biti spremne na suo-

4 <http://www.emi.hr/index.php?grupa=2&nivo1=1&lid=22&stranica=6&listranica=521&jezik=hr>

5 Tuga Tarle 2016. *Večernji list*.

6 <http://www.hic.hr/english/403/domo8.htm>

čavanje s *problematičnom baštinom* koje u Hrvatskoj ima mnogo. A to je suočavanje moguće samo širenjem pogleda i prihvaćanjem višeznačnosti te baštine i osvješćivanjem njezine fragmentiranosti. Problematična baština specifična je za svako društvo, ona nikad nije univerzalna jer kreće iz konteksta i prošlosti određenog društva. Tako se Hrvatska najprije treba suočiti sa svojom postojećom *problematičnom baštinom* koju nosi iz prošlosti kako bi u nekom budućem vremenu bila spremna za nove disonance u interpretaciji koje donosi budućnost.

Hrvatska je zemlja s malim postotkom manjinskog stanovništva (prema popisu stanovništva iz 2011. čak manje od 10 %)⁷, s tim da manjinske grupe gotovo u potpunosti potječu iz europskih zemalja. Sukladno tome, hrvatsko je društvo postalo kulturno dosta homogeno i daleko je od multikulturne zajednice kojoj je međukulturni dijalog imperativ za skladan suživot. No unatoč tome, Hrvatska ne smije zanemariti svoje manjine i njihov kulturni doprinos koji je, bez obzira na mali broj manjina, značajan. Tako hrvatski muzeji kreću od prikaza kulturnih utjecaja koje su u društvo donijele te manjine, dok bi im idući korak mogao biti daljnje proširivanje djelovanja muzeja u smjeru novih imigranata koji u Hrvatsku stižu suvremenim izbjegličkim putovima iz zemalja poput Sirije, Iraka i Afganistana te drugih zemalja. Zbog malog broja osoba koje žele ostanu u Hrvatskoj i osoba kojima je odobren azil, njihova prisutnost u hrvatskom društvu za većinu je stanovnika još dosta neprimjetna. Međutim, upravo muzeji svojim djelovanjem trebaju promijeniti tu neprimjetnost. Muzeji mogu djelovati i na mikrorazini, ciljajući ponajprije na prostore i domaće zajednice koje su prve u doticaju s imigrantima te ih pozivati na sudjelovanje u kulturnim događajima, otvarajući prostor susreta i jednima i drugima.

Pritom susretljivost muzeja prema njegovim korisnicima može biti vidljiva i u samom prostoru muzeja koji stvara atmosferu prihvaćanja i dijaloga. Na primjer, sličnu suradnju s muzejima u Hrvatskoj pokreće kolektiv *Okus doma*, koji pomaže izbjeglicama da se integriraju u hrvatsko društvo. Na njihovu primjeru možemo vidjeti kako može početi suradnja integracijskih udruga i muzejskih ustanova. Kolektiv *Okus doma*, u suradnji s Muzejom suvremene umjetnosti, organizirao je donatorsku večer prezentirajući kulinarske specijalitete iz različitih dijelova svijeta koje su kuhale izbjeglice uz pomoć volontera.⁸ Njihova druga suradnja ostvarena je sa živim ateljeom DK, gdje su organizirali večeri učenja arapskog jezika.⁹ Ta dva primjera tek su početak onoga što muzej kao institucija svojim prostorom i radom može ponuditi te tako pridonijeti integraciji i senzibilizaciji društva.

Rad muzeja može se usmjeriti i na različite mikrorazine slične navedenim primjerima te se u djelovanje može uključiti mnogo širim spektrom svojih mogućnosti nego što je sam prostorni kapacitet: organizirajući radionice i izložbe za ciljane skupine, pozivajući ih na suradnju, djelujući preko lokalnih muzeja, galerija ili knjižnica. Taj

rad i napredak može se potom objediniti i prikazati na nekoj šire vidljivoj razini poput različitih izložaba, izlaganja ili putujućih izložaba koje su dostupne svima i imaju veći utjecaj kao interpretatori i prenositelji novih znanja i spoznaja te šire ideju međusobnog prihvaćanja. Idealno oruđe i potencijal za takav način rada može se pronaći upravo u muzeju kao kulturnoj instituciji. Muzej je u mogućnosti djelovati na mikrorazini, izvlačeći iz nje materijale koje može prikazati na makrorazini. Tako putem radionica s različitim marginalnim skupinama muzej može djelovati na mikrorazini uključujući ih u kulturna događanja zajednice te povezujući različite skupine i pokazujući ono što su one svojim radom na takvim radionicama željele prenijeti i time se prezentirati. Takvim pristupom, koji kreće od suradnje i kojemu je cilj društvena suradnja i povezivanje, moguće se približiti integracijskoj dimenziji muzeja, bavila se ona migrantima ili drugim marginalnim skupinama zajednice.

Današnjemu muzeju otvorena je mogućnost promišljanja svoje uloge na drugačiji način od onoga kako je nekad proučavana i izlagana. Suvremeni muzej teži odmaknu od svojih prošlih određenja, od služenja osnaživanju slavni kolonizatorskih prošlosti, od prikaza uspjeha europskoga bijelog čovjeka i osnaživanja nacionalne svijesti.

Muzej je danas mnogo više od toga. On teži svojoj identifikaciji u kojoj ga drugi vide kao mjesto kritičkog promišljanja, međukulturnog dijaloga i činitelja novih, nadnacionalnih identiteta. Stoga muzeji danas mogu postati mjesta širenja tolerancije, prihvaćanja različitosti ni uključivanja u kulturne dijaloge, kao i mjesta integracije jer oni nisu samo mjesta prošlosti već i mjesta sadašnjosti. Unatoč mnogim problemima s kojima se muzej kao institucija susreće, on je u mogućnosti napredovati, ali samo i isključivo ako prihvati suočavanje s vlastitim problemima koje nosi iz prošlosti. Muzeji teže razvoju i nadgradnji zahvaljujući svojoj orijentiranosti prema istraživanju i komunikaciji, što rezultira učenjem na vlastitoj prošlosti te kritičkim promišljanjem svoje pozicije i načina rada.

Tako muzej, svjestan činjenice da se interpretacija prošlosti uvijek ostvaruje u sadašnjosti (te da se stoga u prošlost unosi i djelić te sadašnjosti), kreće u propitivanje svoje uloge stvaratelja identiteta. Kako bi u sadašnjosti postao funkcionalni kulturni medijator te relevantan stvaratelj osjećaja zajedništva u službi oblikovanja nadnacionalnog identiteta, on mora propitati i svoju prošlost. Mogućnost muzeja da bude jedan od glavnih činitelja nacionalnog identiteta, gledana iz perspektive suvremenosti, daje naslutiti njegov potencijal u rješavanju današnjih problema koji se pojavljuju zajedno s povećanim utjecajem globalizacije i njezina nasljeđa kao što su lakša pokretljivost, brz protok informacija, neograničenost kulturnog širenja, globalna ekonomija... Na taj način, preispitujući vlastitu ulogu u prošlosti i učeći na njoj, muzej pronalazi svoj potencijal te je sposoban uložiti ga u vlastiti razvoj usklađen s potrebama suvremenog svijeta. Muzeji tako mogu postati mjesta inte-

⁷ http://www.dzs.hr/Hrv/censuses/census2011/results/htm/Ho1_01_06/ho1_01_06_RH.html

⁸ <http://zdrawi-kutak.com/odrzana-donatorska-vecer-okus-doma-okus-svijeta-msu/>

⁹ www.okus-doma.hr/hr

gracije kao jednoga od primarnih problema suvremenih zajednica, a njihova nova uloga naglašava višestranost u prikupljanju i interpretaciji kulturne baštine kao izrazitu kvalitetu u međukulturalnoj komunikaciji. Sukladno tim mogućnostima suvremenih muzeja, oni trebaju preispitati svoj rad i usmjeriti ga prema potrebama današnjeg društva. Nije nužno da se muzej tematski bavi problemom integracije i poticanjem međukulturnog dijaloga kako bi bio *uključiv*. To je primjenjivo i na hrvatske muzeje. Iako ne postoji muzej migracije u Hrvatskoj i premda hrvatskom društvu možda takav muzej trenutno nije ni potreban, to ne znači da hrvatski muzeji ne mogu djelovati integracijski. Svaki muzej može postati uključivi muzej, može svojim radom poticati na dijalog i toleranciju te utjecati na uspostavljanje pozitivnih vrijednosti u društvu u kojemu djeluje.

LITERATURA

1. Ashworth, Gregory J.; Larkham, Peter J. *Building a New Heritage - Tourism, Culture and Identity in the New Europe*. // Routledge, 2013.
2. Assman, Jan. *Kultura sjećanja*. // U: *Kultura pamćenja i historija*, ur. Maja Brkljačić i Sandra Prleđa. Zagreb: Golden marketing - Tehnička knjiga, 2006., str. 45-78.
3. Baur, Joachim. *Il museo dell'immigrazione, La rappresentazione della migrazione*. // U: *Musei dell'immigrazione e dell'emigrazione*, ur. Maurizio Maggi. *Nuova Museologia*, br. 22, 2-9, 2010. str. 27-35.
4. Baur, Joachim. Museum and Nation. U: *European Museums in the 21st Century: Setting the Framework*, ur. Luca Basso Peressut, Francesca Lanz, Gennanaro Postiglione. Mela Book 07, Politecnico di Milano, 2013., str. 331-341.
5. Brstilo, Ivana; Jelavić, Željka. Kultura kao prostor mogućnosti: muzej kao čimbenik društvene integracije. *Etnološka istraživanja* 15, Zagreb, 2010.
6. Chambers, Ian. *The Museum of Migrating Modernities*. U: *Cultural Memory, Migrating Modernities and Museum Practices*, ur. Beatrice Ferrara. Mela Book 03, Politecnico di Milano, 2012., str. 13-32.
7. Cimoli, Anna Chiara. 2013. Migration Museums in Europe. U: *European Museums in the 21st Century: Setting the Framework*, ur. Luca Basso Peressut, Francesca Lanz, Gennanaro Postiglione. Mela Book 07, Politecnico di Milano, 2013., str. 313-329.
8. Dubrović, Ervin. *Merika - Iseljavanje iz Srednje Europe u Ameriku 1880. - 1914*. // Muzej grada Rijeke, Rijeka, 2008.
9. Macdonald, Sharon J. *Museums, national, postnational and trans-cultural identities*. Wiley-Blackwell, 2012.
10. Nora, Pierre. *Realms of Memory*. Columbia University Press, 1996.
11. Hall, Stuart. Who needs Identity? U: *Identity: a reader*, ur. Du Gay, P., Evans, J.; Redman, P. Glasgow: Sage Publication Inc., 2010., str. 15-30.
12. Heršak, Emil. *Leksikon migracijskog i etničkog nazivlja*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti, Zagreb; Školska knjiga, 1998.
13. S. A., *Integracija migranata u Europskoj Uniji s osvrtom na Hrvatsku: Strateška polazišta Instituta za migracije i narodnosti*. Institut za migracije i narodnosti, 2016.

IZVORI

1. Tarle, Tuga. *Hrvatski muzej iseljenišva*. // Dom i svijet, informativni tjedni prilog za iseljenike, br. 403, 6. prosinca 2002. URL: <http://www.hic.hr/english/403/domo8.htm> (datum pristupa: 24. studenog 2016.).
2. Tarle, Tuga. *Muzej iseljenišva u Rijeci*. // Sušačka revija, br. 66/67, 2009. URL: <http://www.klub-susacana.hr/revija/clanak.asp?Num=66-67&C=4> (datum pristupa: 24. studenog 2016.).

3. Tarle, Tuga. *Zašto Hrvatska još uvijek nema iseljenički muzej?* // Moja Hrvatska, Večernji list, 4. Travnja 2016.

URL: <http://mojahrvatska.vecernji.hr/zasto-hrvatska-jos-uvijek-nema-iseljenicki-muzej-1073436> (24. studenog 2016.).

4. S. A., *Valiže i deštini: Istra izvan Istre*. // Etnografski muzej Istre, Pazin, 2009.

URL: <http://www.emi.hr/index.php?grupa=2&nivo1=1&lid=22&stranica=6&lstranica=521&jezik=hr> (datum pristupa: 24. studenog 2016.).

5. S., A. *Održana donatorska večer Okus doma - Okus svijeta u MSU*. // Zdravi kutak, 7. rujna 2016. URL: <http://zdrawi-kutak.com/odrzana-donatorska-vecer-okus-doma-okus-svijeta-msu/> (datum pristupa: 24. studenog 2016.).

6. *Okus doma*, službena stranica, URL: www.okus-doma.hr/hr (datum pristupa: 24. studenog 2016.).

MUSEUM AS MEANS FOR THE INTEGRATION OF MIGRANTS AND THE PROMOTION OF CULTURAL DIVERSITY

The issue of the integration of migrants and the coexistence of cultural differences is one of the most frequent issues of debate in recent years. Apart from global mobility and voluntary migration becoming a common feature of everyday life, forced migrations because of wars and aggression are also omnipresent. The problem of integration in European discourse has been every more frequent since 2015, when Europe was faced with the wave of migrants who arrived in Western Europe from war-torn areas. In talks with migrants the problem of cultural diversity and the needs to integrate new individuals into European society are always stressed. In this context the museum ought not to be forgotten as potential resource for integration and the achievement of an intercultural dialogue. Why is this? The museum, with its institutional importance, inherent since its beginnings, can bring out the importance of being involved in various social issues, also because the role of the contemporary museum is to act as mediator in communication. At the same time the work of the museum on this current theme does not have to result in new understandings and conclusions to the solution of the issues of integration. Quite to the contrary, in the integration processes the museum is essential as constant reminder of the actual question of integration. By making society aware of the problem area of integration and through creating a space for communication the museum has already partially met its objective. It reminds us that integration is a dynamic, two-way process of mutual adjustment between newcomers and the settled population, brings out the needs of immigrants to learn the language, become educated, get a job, find out about the legal system of the country to which they have come and thus become active participants in the contemporary life of its users.